

HANDBOEK BUITENCONTRACTUEEL AANSPRAKELIJKHEIDSRECHT

**HANDBOEK
BUITENCONTRACTUEEL
AANSPRAKELIJKHEIDSRECHT**

Thierry VANSWEEVELT en Britt WEYTS

intersentia

Antwerpen – Oxford

De stof werd bijgehouden tot 1 september 2009.
Voor de verklaring van afkortingen, zie www.rechtsaf.be.

Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht
Thierry Vansweevelt en Britt Weyts

© 2009 Intersentia
Antwerpen – Oxford
www.intersentia.be

Omslagillustratie: Hokusai Katsushika (1760-1849) – ‘De grote golf bij Kana-
gawa’

ISBN 978-94-000-0000-1 (gebonden)
ISBN 978-94-000-0016-2 (paperback)
D/2009/7849/95
NUR 822

Alle rechten voorbehouden. Behoudens uitdrukkelijk bij wet bepaalde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke voorafgaande toestemming van de uitgever.

WOORD VOORAF

Dit boek is een ‘handboek’. Volgens Van Dale Groot woordenboek betekent dit een *beknopte* verhandeling of een stelselmatige *samenvatting* van enig vak van kennis, kunst of wetenschap. Beter kunnen we onze ambitie niet verwoorden: het schrijven van een beknopt overzicht van de buitencontractuele aansprakelijkheid in België, waarin niet alle onderwerpen aan bod komen, maar wel die onderwerpen die wij relevant denken te zijn, gekruid met kritische en persoonlijke stellingen.

Naast een juridische analyse van dit rechtsdomein, wordt het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht ook in een breder maatschappelijk en juridisch kader geplaatst. De rol van de buitencontractuele aansprakelijkheid wordt in onze samenleving gesitueerd naast het belang van de sociale zekerheid en de verzekeringen. Ook wordt de verhouding toegelicht t.a.v. het straf(proces)recht en de contractuele aansprakelijkheid.

De explosie van rechtspraak en rechtsleer, en van juridische tijdschriften, heeft ons gedwongen een (noodzakelijk subjectieve) selectie te maken van voor ons relevante rechtspraak en rechtsleer. Vanzelfsprekend ging de aandacht naar meer recente publicaties en uitspraken. Maar ook oudere rechtsleer of rechtspraak wordt soms verwerkt wanneer die in onze ogen nog steeds relevant is, bv. omdat een historisch inzicht van belang is of omdat in die oudere bronnen een origineel en/of interessant idee ontsproten is.

Om de omvang van het boek binnen redelijke perken te houden, werden buitenlandse bronnen slechts sporadisch gebruikt, meestal daar waar volgens ons het Belgische recht tekortschiet.

The Great Wave off Kanagawa van de Japanse kunstenaar Hokusai die de cover van dit handboek siert, werd gekozen als symbool voor twee zaken. Enerzijds wijst het op wat H. De Page in dit boek (nr. 26) zegt over het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht: de anarchie en de chaos en de wanhoop die wachten voor wie deze rechtstak binnen treedt. Anderzijds duidt het ook op het aansprakelijkheidsrecht als catastroferecht: de talrijke voorbeelden in dit boek bewijzen dat het leven niet steeds over rozen gaat en dat zaken vaak mislopen. Soms in de verte verschijnt dan, zoals de Mount Fuji, het aansprakelijkheidsrecht, naast de sociale zekerheid en de verzekeringen, als mogelijk lichtpunt.

Aanleiding of oorzaak¹ voor dit handboek zijn de studenten rechten van de Universiteit Antwerpen. Sinds bijna twintig jaar vragen zij een overzichtelijke, globale cursus buitencontractuele aansprakelijkheid die tot op heden niet op de markt was. Aan hen wordt dit boek dan ook opgedragen. Of hun wens met dit boek volledig in vervulling is gegaan, kan worden betwijfeld. Het oorspronkelijke plan om aan elke topic gemiddeld 25 pagina's te wijden en een boek van maximaal 400 à 500 pagina's uit te brengen, werd na enige tijd opgegeven. Nu we toch aan deze sisyfusarbeid begonnen waren, konden we beter meteen op het elan doorgaan. Hoe meer we ons in het aansprakelijkheidsrecht verdiepten, hoe meer we de problemen ontdekten en hoe meer het gevoel ontstond dat we er steeds minder van af wisten. Anderzijds was deze oefening verrijkend. Het schrijven van een handboek is een goudmijn gebleken voor nieuwe ideeën, thesis- en doctoraatsonderwerpen. Zoals we schrijven in het begin van dit handboek (nr. 36): het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht heeft nog een mooie toekomst voor zich.

Naast de rechtenstudenten richt dit boek zich tot alle juristen, advocaten, magistraten, bedrijfsjuristen, ... die met het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht worden geconfronteerd en een mogelijke oplossing voor een probleem zoeken en hopelijk zullen vinden.

Wie zeker ook tevreden zal zijn met het afwerken van dit handboek, zijn onze medewerkers in de rechtsfaculteit. Telkens een hoofdstuk was afgerond, werd het soms urenlang in de groep onderzoekers besproken. Voor de kritische bespreking gaat onze dank dan ook naar Evelien Delbeke, Christophe Lemmens, Sarah Panis, Nick Van Gelder, Marie-Noëlle Veys en Daily Wuyts.

Van onschatbare waarde is de rol geweest van Peggy Vandeperre, die de lay-out van het boek met ongeziene precisie en volharding heeft verzorgd.

Uitgevers Kris Moeremans, Isabelle Van Dongen en Myriam Vreven van Intersentia hebben er veel voor over gehad om het boek uit te geven. Het is aangenaam werken met een enthousiaste uitgever die snel op de vragen van de auteurs inspeelt.

Dit handboek kon niet alleen worden geschreven. Een poging werd ondernomen, maar opgegeven. Het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht deint teveel uit. Voltijdse professoren krijgen af te rekenen met het vervullen van bestuursfuncties, vergaderingen en administratieve rompslomp. Ook met twee heeft het nog bloed, zweet en iets minder tranen gekost. Maar er zit ook veel wetenschappelijk plezier in dit boek. Plezier om de problemen te analyseren en te zoeken naar een

¹ Zie over dit onderscheid deel VI van dit handboek.

evenwichtige oplossing en een nieuwe invalshoek. Wetenschappelijk plezier ook door de stimulerende en constructief-kritische samenwerking tussen de auteurs. Wij zijn nu collega's in het aansprakelijkheidsrecht, waar dit vroeger promotor en doctoranda was. Nu die samenwerking al van vroeger dateert, gaan de inzichten over de meeste problemen, gelukkig, in dezelfde richting. Dit heeft een aange-name en soms telepathische samenwerking en discussie mogelijk gemaakt. Beide auteurs nemen dan ook de verantwoordelijkheid voor het volledige boek op zich. Waar er zeldzaam toch verschil van mening ontstond, werden beide stellingen weergegeven met hun pro- en contra-argumenten.

Elk boek is voor verbetering vatbaar. Ook dit boek is nooit echt 'af'. Het is een werk in ontwikkeling. Wie suggesties heeft voor verbetering op het vlak van onderwerpen, stellingen, rechtspraak en rechtsleer, ... kan ons steeds bereiken op onderstaand e-mailadres. De ambitie is de inspanning vol te houden. Binnen enkele jaren volgt, bij leven en welzijn, een tweede druk. Uw suggesties kunnen daarbij helpen.

De stof werd bijgehouden tot 1 september 2009.

Thierry Vansweevelt
thierry.vansweevelt@ua.ac.be

Britt Weyts
britt.weyts@ua.ac.be

INHOUD

WOORD VOORAF	v
--------------------	---

DEEL I

HET BELANG EN DE SITUERING VAN HET BUITENCONTRACTUEEL AANSPRAKELIJKHEIDSRECHT

HOOFDSTUK I

SITUERING, DOELSTELLINGEN, KRACHTLIJNEN, KRITIEK EN VOORUITZICHTEN.....	3
--	---

Afdeling 1. Situering	3
Afdeling 2. Doelstellingen van het aansprakelijkheidsrecht	5
§ 1. Vergoeding van slachtoffers	5
§ 2. Preventie	7
§ 3. Schadespreiding	9
§ 4. Reglementerende functie	10
Afdeling 3. Hoofdpijnen en evolutie van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht	11
§ 1. Individuele, subjectieve en moraliserende foutaansprakelijkheid met integrale schadevergoeding	11
§ 2. Nieuwe, foutloze en bijzondere aansprakelijkheden, collectieve vergoedingsregelingen en beperkte vergoeding	12
§ 3. Aansprakelijkheidsrecht, verzekeringen en sociale zekerheid: drie pijlers van het vergoedingsrecht	15
Afdeling 4. Kritiek op het huidige aansprakelijkheidsrecht	18
§ 1. Een incoherent stelsel	18
§ 2. Een onduidelijk systeem	19
§ 3. Het aansprakelijkheidssysteem is een discriminatoir/onrechtvaardig systeem	20
§ 4. Het aansprakelijkheidssysteem is een arbitrair en weinig efficiënt systeem	20
§ 5. Het aansprakelijkheidssysteem is een duur systeem	21
§ 6. Het aansprakelijkheidsrecht is een traag systeem	21
§ 7. Het aansprakelijkheidsrecht geeft onzekere uitkomsten: een soort loterij?	21

Afdeling 5. Vooruitzichten	22
§ 1. De paradox van het aansprakelijkheidsrecht: fel bekritiseerd, maar springlevend	22
§ 2. Naar een enig vergoedingssysteem: een individuele ongevallen-verzekering?	25

HOOFDSTUK II

DE VERHOUDING BUITENCONTRACTUEEL AANSPRAKELIJK- HEIDSRECHT EN STRAF(PROCES)RECHT	29
---	----

Afdeling 1. Inleiding	29
-----------------------------	----

Afdeling 2. Verschilpunten tussen de buitencontractuele en de strafrechtelijke aansprakelijkheid	31
---	----

§ 1. Verschillende doelstellingen en de beoordeling <i>in abstracto</i> en <i>in concreto</i>	32
--	----

§ 2. De evenredigheid van de straf aan het misdrijf en de integrale schadevergoeding.	35
---	----

§ 3. Het persoonlijk karakter van de straf en de civielrechtelijke aansprakelijkheid voor andermans daad.	36
---	----

§ 4. Het foutbegrip: een rijkere inhoud in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht	37
--	----

§ 5. Verval van de burgerlijke vordering en de strafvordering	37
---	----

Afdeling 3. Raakvlakken tussen het straf(proces)recht en het civiel- rechtelijk aansprakelijkheidsrecht.	38
--	----

§ 1. Keuzerecht tussen burgerlijke rechter en strafrechter	39
--	----

§ 2. De schorsing van het burgerlijk proces	44
---	----

§ 3. Het gezag van het strafrechtelijk gewijsde.	47
---	----

A. Algemene principes	47
-----------------------------	----

B. Voorwaarden	48
----------------------	----

C. Einde van het <i>erga omnes</i> karakter.	51
---	----

1. Het Stappersarrest	51
-----------------------------	----

2. Evolutie na het Stappersarrest	53
---	----

3. Concrete gevolgen voor de partijen	55
---	----

D. Regresvordering verzekeraar.	56
--------------------------------------	----

§ 4. De verjaring	58
-------------------------	----

A. Algemene beginselen	58
------------------------------	----

B. Historiek.	60
--------------------	----

C. De wet van 10 juni 1998.	63
----------------------------------	----

1. Aanleiding tot de wet	63
--------------------------------	----

2. Algemene principes.	64
-----------------------------	----

3. De relatieve verjaringstermijn van 5 jaar.	66
--	----

a. Kennis van de schade.	66
b. Het causaal verband tussen gedrag en schade.	70
c. De kennis van de identiteit van de aansprakelijke persoon	72
4. De absolute verjaringstermijn van 20 jaar.	75
5. Berekening van de termijnen.	77
6. Overgangsbepalingen.	78
Afdeling 4. Kort besluit.	80

HOOFDSTUK III

DE VERHOUDING CONTRACTUEEL EN BUITENCONTRACTUEEL AANSPRAKELIJKHEIDSRECHT: SAMENLOOP EN COËXISTENTIE... 83

Afdeling 1. Afbakening tussen de contractuele en de buitencontractuele aansprakelijkheid.	84
§ 1. Het bestaan van een overeenkomst.	84
§ 2. Het bestaan van een geldige overeenkomst.	85
§ 3. Het bestaan van een overeenkomst tussen aansprakelijke en benadeelde.	86
§ 4. De schade van de contractant-benadeelde moet voortvloeien uit de niet-nakoming van de overeenkomst.	86
Afdeling 2. De verschilpunten tussen de contractuele en de buitencontractuele aansprakelijkheid.	87
§ 1. De bekwaamheid.	87
§ 2. De ingebrekestelling.	87
§ 3. De zwaarte van de fout.	88
§ 4. De bewijslast.	88
§ 5. Omvang van de schadevergoeding.	89
§ 6. Hoofdelijkheid en <i>in solidum</i> aansprakelijkheid.	89
§ 7. De aansprakelijkheid voor schade veroorzaakt door een gebrekkige zaak.	90
§ 8. De aansprakelijkheid voor schade veroorzaakt door hulppersonen.	91
§ 9. Verjaring.	91
§ 10. Internationale bevoegdheid van de Belgische rechter.	92
§ 11. Toepasselijk recht bij internationaal privaatrechtelijke conflicten.	93
§ 12. Aansprakelijkheids- en rechtsbijstandverzekeringen.	96
§ 13. Kort besluit.	96
Afdeling 3. Samenloop tussen contractuele en buitencontractuele aansprakelijkheid.	97
§ 1. Korte historiek.	97
§ 2. Het stuwadoorsarrest: begrip en interpretatie.	98
§ 3. De periode na het stuwadoorsarrest.	102

§ 4. Samenloop en strafrechtelijk misdrijf	106
Afdeling 4. Coëxistentie	110
§ 1. Actieve coëxistentie	110
§ 2. Passieve coëxistentie	113
Afdeling 5. Kort besluit	116

DEEL II

AANSPRAKELIJKHEID VOOR EIGEN GEDRAG

INLEIDING	121
-----------------	-----

HOOFDSTUK I

HET BUITENCONTRACTUELE FOUTBEGRIIP	123
--	-----

Afdeling 1. De theorie van de relatieve onrechtmatigheid	123
--	-----

Afdeling 2. De buitencontractuele fout	125
--	-----

§ 1. Het objectieve element	125
-----------------------------------	-----

A. Omschrijving	125
-----------------------	-----

B. De schending van de algemene zorgvuldigheidsnorm	127
---	-----

1. Het criterium van de goede huisvader	127
---	-----

2. De concrete omstandigheden	128
-------------------------------------	-----

3. De voorzienbaarheid van schade	134
---	-----

a. Draagwijdte	134
----------------------	-----

b. Voorkennis	136
---------------------	-----

C. De overtreding van een wetsbepaling	137
--	-----

D. Inbreuk op een recht	139
-------------------------------	-----

§ 2. Het subjectieve element	147
------------------------------------	-----

A. Omschrijving	147
-----------------------	-----

B. De zgn. <i>infantes</i>	151
----------------------------------	-----

C. Geesteszieken	155
------------------------	-----

1. Art. 1386 <i>bis</i> B.W.	155
-----------------------------------	-----

2. Het personele toepassingsgebied	155
--	-----

3. Het materiële toepassingsgebied	158
--	-----

4. De schadevergoeding	159
------------------------------	-----

D. Is het vereiste van toerekeningsvatbaarheid noodzakelijk?	163
--	-----

HOOFDSTUK II

RISICOAANVAARDING	167
-------------------------	-----

Afdeling 1. Omschrijving	167
--------------------------------	-----

Afdeling 2. Zelfstandige rechtsfiguur of toepassing van andere rechtsfiguur?	167
---	-----

§ 1. Risicoaanvaarding als rechtvaardigingsgrond	167
§ 2. Risicoaanvaarding als toepassing van een andere rechtsfiguur	168
A. Risicoaanvaarding als toestemming van het slachtoffer	168
B. De contractuele constructie	168
C. Risicoaanvaarding en causaliteit	169
D. Het nemen van abnormale of uitzonderlijke risico's	170
Afdeling 3. Risicoaanvaarding als een fout van het slachtoffer	171
Afdeling 4. Afschaffing van het concept risicoaanvaarding?	172

HOOFDSTUK III

RECHTSMISBRUIK	173
-----------------------------	------------

Inleiding	173
Afdeling 1. De jurisprudentiële ontwikkeling van rechtsmisbruik	174
§ 1. De afwezigheid van een redelijk belang voor de titularis van een recht	174
§ 2. De belangenafweging tussen het voordeel voor de titularis van een recht en de schadelijke gevolgen voor een derde of de schending van algemeen belang	175
§ 3. Het finaliteitscriterium	176
§ 4. Het proportionaliteitscriterium	177
§ 5. Een algemeen criterium	179
Afdeling 2. Juridische grondslag	179
Afdeling 3. Sanctionering	181
Afdeling 4. Toepassingsgebied	182

HOOFDSTUK IV

DE SCHIJN- OF VERTROUWENSLEER	185
--	------------

Afdeling 1. Definiëring	185
Afdeling 2. De juridische grondslag	185
Afdeling 3. De toepassingsvoorwaarden	191
§ 1. Het bestaan van een schijnbare toestand	191
§ 2. De toerekenbaarheid van de schijn	192
§ 3. Rechtmatig vertrouwen van de derde die zich op de schijntoestand beroept	195
§ 4. Schade	196

HOOFDSTUK V

OVERHEIDSAANSPRAKELIJKHEID 197

Afdeling 1. De aansprakelijkheid van de uitvoerende macht 198

§ 1. Het Flandria-arrest en latere cassatierechtspraak 198

§ 2. Het foutief handelen van de uitvoerende macht 201

A. Toepassing van het gemeenrechtelijk foutbegrip 201

1. De algemene zorgvuldigheidsnorm 201

2. De schending van een regel die een gebod of verbod inhoudt 203

3. Dwaling 207

B. De invloed van de rechtspraak van de Raad van State 209

C. Volledige of marginale toetsing? 214

Afdeling 2. De aansprakelijkheid van de rechterlijke macht 218

§ 1. De principiearresten van het Hof van Cassatie 218

A. Het eerste Anca-arrest 218

1. Procedurevoorgaanden 218

2. Het cassatiearrest van 19 december 1991 220

a. Het principe: de aansprakelijkheid van de staat voor ambtsfouten van magistraten 220

b. Weerlegging van de argumenten tegen de aansprakelijkheid van de Staat voor ambtsfouten van magistraten 221

B. Het tweede Anca-arrest 223

1. Procedurevoorgaanden 223

2. Het principiearrest van 8 december 1994 224

C. Het cassatiearrest van 26 juni 1998 225

D. Het Hof van Cassatie bevestigt zijn rechtspraak 226

§ 2. De beoordeling van de cassatierechtspraak 227

§ 3. Toepassingen in de rechtspraak 230

A. Parketmagistraten/onderzoekersrechters 230

B. Fouten bij berekening van conclusietermijnen 231

C. Faillissementen 232

Afdeling 3. De aansprakelijkheid van de wetgevende macht 233

§ 1. Aansprakelijkheid van de lidstaten wegens schending van het Europees Gemeenschapsrecht 234

A. De rechtspraak van het Hof van Justitie 234

1. Het Francovich-arrest van 19 november 1991 234

2. Het Brasserie du Pêcheur-arrest van 5 maart 1996 236

3. Latere rechtspraak van het Hof van Justitie 238

B.	Voorwaarden volgens het Hof van Justitie voor de aansprakelijkheid van een lidstaat wegens schending van het Europees Gemeenschapsrecht	239
C.	Aansprakelijkheid wegens schending van het Europees Gemeenschapsrecht in federale staten.....	242
D.	De Belgische rechtspraak.....	243
§ 2.	Aansprakelijkheid naar Belgisch recht.....	245
A.	Argumenten tegen de overheidsaansprakelijkheid voor schadeverwekkende fouten van de wetgever	245
1.	Soevereiniteit van de wetgever.....	245
2.	Scheiding der machten	246
3.	Een wet kan op zichzelf geen schade berokkenen	246
4.	Artt. 1382 en 1383 B.W. zijn ook formele wetten, zodat de wetgever er in een andere wet van kan afwijken	247
B.	De ommekeer: het Sekten-arrest van 1 juni 2006	247
1.	Het Sekten-arrest.....	247
2.	Betekenis van het Sekten-arrest	250
3.	De draagwijdte van art. 58 Grondwet	250
C.	De bevestiging van de overheidsaansprakelijkheid van de wetgever in het cassatiearrest van 28 september 2006	252
D.	De invulling van de overheidsaansprakelijkheid voor de wetgever	254
1.	De toetsing van nationale normen aan hogere normen	254
2.	Precisering van het foutbegrip.....	256

HOOFDSTUK VI

DE GEKWALIFICEERDE FOUTEN

Afdeling 1. De gekwalificeerde fouten in het aansprakelijkheidsrecht

§ 1. Het principe van de lichtste fout

§ 2. De gewoonlijk voorkomend lichte fout

§ 3. De opzettelijke fout

A. De rol van de opzettelijke fout

1. De begroting van morele schade.....

2. Exoneratiebedingen.....

3. Aansprakelijkheidsverdeling in geval van een fout van het slachtoffer

4. De aansprakelijkheidsbeperking van werknemers, ambtenaren en vrijwilligers

B. De definiëring van de opzettelijke fout

1. Verdeeldheid in de rechtsleer: een enge of ruime invulling? ..

2. Verdeeldheid in de rechtspraak.....

3.	Naar een uniforme oplossing?	269
§ 4.	De zware fout	272
A.	De rol van de zware fout	272
1.	Exoneratiebedingen.	272
2.	De aansprakelijkheidsbeperking van werknemers, ambtenaren en vrijwilligers	272
B.	De definitie van de zware fout.	273
Afdeling 2.	De gekwalificeerde fouten in het verzekeringsrecht.	276
§ 1.	Algemene beginselen.	276
§ 2.	De opzettelijke fout	278
A.	Definiëring.	278
B.	Enkel persoonlijk opzet	281
C.	Opzet en geesteszieken.	282
§ 3.	De zware fout	285
§ 4.	De vrijwillige fout	287
Afdeling 3.	De gekwalificeerde fouten in het systeem van de sociale zekerheid	291
§ 1.	De Arbeidsongevallenwet.	291
A.	De krachtlijnen van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 ..	291
B.	Opzet van de werkgever.	292
C.	Opzet van de werknemer en/of zijn rechthebbenden	294
§ 2.	Geneeskundige verzorging en arbeidsongeschiktheid	296

HOOFDSTUK VII

RECHTVAARDIGINGSGRONDEN

Afdeling 1.	Algemeen.	299
Afdeling 2.	Juridische grondslag	300
Afdeling 3.	Wettige verdediging	306
Afdeling 4.	Noodtoestand.	308
Afdeling 5.	Bevel of toelating van de wet of van de overheid	312
Afdeling 6.	Dwang	314
Afdeling 7.	Onoverkomelijke dwaling.	315
Afdeling 8.	Toestemming van het slachtoffer	317

DEEL III**AANSPRAKELIJKHEID VOOR ANDERMANS DAAD****HOOFDSTUK I****DE AANSPRAKELIJKHEID VOOR ANDERMANS GEDRAG 327**

Afdeling 1. Geen algemeen beginsel van aansprakelijkheid voor andermans daad in het Belgische recht	327
Afdeling 2. Argumenten <i>pro</i> en <i>contra</i>	329
Afdeling 3. Kunnen de bestaande aansprakelijkheidsregels worden toegepast op de toezichthouders?	332

HOOFDSTUK II**DE AANSPRAKELIJKHEID VAN DE OUDERS (ART. 1384, LID 2 B.W.). 337**

Inleiding	337
Afdeling 1. Juridische grondslag	338
Afdeling 2. De toepassingsvoorwaarden van art. 1384, lid 2 B.W.	340
§ 1. De ouders	340
A. Cumulatieve aansprakelijkheid	340
B. Geen uitbreiding naar andere personen	342
C. Wat in geval van echtscheiding of feitelijke scheiding?	343
§ 2. Minderjarig kind	346
A. Algemeen	346
B. Ontvoogde minderjarigen	346
C. Verlengde minderjarigheid	347
§ 3. De objectief onrechtmatige daad.	349
A. Het objectieve element	349
B. Geen subjectief element	351
C. Andere oorzaken van ontoerekeningsvatbaarheid	352
§ 4. Schade aan een derde	353
Afdeling 3. Tegenbewijs.	354
§ 1. Aansprakelijkheidsvermoeden	354
§ 2. Tegenbewijs van voldoende toezicht.	355
§ 3. Tegenbewijs van goede opvoeding	358
Afdeling 4. De vreemde oorzaak	363
Afdeling 5. De samenloop met andere aansprakelijkheden	365
Afdeling 6. Nood aan evolutie inzake de ouderlijke aansprakelijkheid?	367
§ 1. Kritiek op de huidige regeling	367
§ 2. Naar een objectieve aansprakelijkheid?	370

HOOFDSTUK III

DE AANSPRAKELIJKHEID VAN DE ONDERWIJZER (ART. 1384, LID 4 B.W.) 375

Inleiding 375

Afdeling 1. De aansprakelijkheid op grond van art. 1384, lid 4 B.W. 376

§ 1. De toepassingsvoorwaarden van art. 1384, lid 4 B.W. 376

A. Onderwijzer 376

1. Definitie. 376

2. De onderwijsinstelling 379

B. De fout of minstens objectief onrechtmatige daad van de leerling. 380

C. Schade aan derden. 381

D. Tijdens het toezicht. 381

§ 2. Het tegenbewijs 382

A. Het aansprakelijkheidsvermoeden. 382

B. Het tegenbewijs 382

§ 3. De samenloop met andere aansprakelijkheden 386

§ 4. Juridische grondslag 387

Afdeling 2. De afzwakking van de persoonlijke aansprakelijkheid van sommige onderwijzers 387

§ 1. Achtergrond 387

§ 2. Situatie vóór de wet van 10 februari 2003 388

§ 3. Na de wet van 10 februari 2003 392

Afdeling 3. De aansprakelijkheid van de onderwijsinstelling. 393

§ 1. Achtergrond 393

§ 2. Vóór de wet van 10 februari 2003 394

§ 3. Na de wet van 10 februari 2003 396

HOOFDSTUK IV

AANSPRAKELIJKHEID VAN AANSTELLERS EN MEESTERS

VOOR SCHADE VEROORZAAKT DOOR AANGESTELDEN EN

DIENSTBODEN (ART. 1384, LID 3 B.W.) 399

Afdeling 1. Aansprakelijkheidsvoorwaarden. 399

§ 1. De aangesprokene bezit de hoedanigheid van aansteller 399

A. Algemene principes 399

B. Gelegenheidsaanstelling 406

1. De exclusieve aansprakelijkheid van de normale werkgever .. 406

2. De exclusieve aansprakelijkheid van de gelegenheids-
aansteller. 406

3.	De verdeling van gezag en aansprakelijkheid	409
4.	De cumulatieve aansprakelijkheid	409
§ 2.	De aangestelde begaat een fout die schade aan een derde veroorzaakt. .	410
A.	Fout of objectief onrechtmatige daad.	410
B.	Geïdentificeerde of anonieme aangestelde	412
C.	Enkel inroepbaar door derden	412
D.	Causaal verband	413
§ 3.	Het schadeverwekkend feit is gebeurd in de bediening van de aangestelde	414
A.	Een onrechtmatige daad of schadeverwekkend feit tijdens de bediening	415
B.	De band tussen het schadeverwekkend feit en de bediening.	416
1.	Een rechtstreeks verband met de bediening	416
2.	Een onrechtstreeks en occasioneel verband met de bediening	416
C.	Misbruik van functie en kennis van de benadeelde	421
Afdeling 2.	Grondslag van de aansprakelijkheid van aanstellers	424
Afdeling 3.	De persoonlijke aansprakelijkheid van de aangestelde	425
Afdeling 4.	De persoonlijke aansprakelijkheid van de werknemer	426
§ 1.	Toepassingsgebied van art. 18 Arbeidsovereenkomstenwet	427
A.	Beperking van de civielrechtelijke aansprakelijkheid	427
B.	Werknemers verbonden door een arbeidsovereenkomst	427
C.	Fouten in de uitvoering van een arbeidsovereenkomst	428
D.	Schade aan een derde of aan de werkgever	428
§ 2.	Foutvoorwaarden in het raam van art. 18 Arbeidsovereenkom- stenwet	429
§ 3.	De bewijslast	429

HOOFDSTUK V

DE AANSPRAKELIJKHEID VAN EN VOOR VRIJWILLIGERS

Afdeling 1.	Toepassingsgebied	431
Afdeling 2.	Aansprakelijkheid van de vrijwilligersorganisaties	431
§ 1.	Het betreft een door de wet bedoelde organisatie.	432
§ 2.	Een fout of objectief onrechtmatige daad van de vrijwilliger	433
§ 3.	Schade veroorzaakt aan een derde	434
§ 4.	Bij het verrichten van vrijwilligerswerk	434
Afdeling 3.	Aansprakelijkheid van de vrijwilligers	435
Afdeling 4.	Toepassing gemeen recht	436

HOOFDSTUK VI

DE AANSPRAKELIJKHEID VAN EN VOOR OVERHEIDSPERSONEEL. 439

Afdeling 1. De orgaantheorie en de aansprakelijkheid voor aangestelden . .	439
Afdeling 2. De rechtspraak van het Arbitragehof	441
Afdeling 3. De wet van 10 februari 2003.	443
§ 1. Doel	443
§ 2. Toepassingsgebied	443
§ 3. De persoonlijke aansprakelijkheid van het overheidspersoneel.	446
§ 4. De aansprakelijkheid van de openbare rechtspersoon voor zijn personeel	448

DEEL IV

AANSPRAKELIJKHEID VOOR ZAKEN

HOOFDSTUK I

AANSPRAKELIJKHEID VOOR SCHADE VEROORZAAKT DOOR

GEBREKKIGE ZAKEN (ART. 1384, LID 1 B.W.) 453

Afdeling 1. Aansprakelijkheidsvoorwaarden.	453
§ 1. Een zaak.	454
§ 2. Een gebrekkige zaak	458
A. De brede stroming: zowel intrinsiek als extrinsiek gebrek.	460
B. De strikte stroming: uitsluitend een intrinsiek gebrek	461
C. De tussenstroming: intrinsiek, maar extrinsiek via bewijslevering	462
D. Enkelvoudige en samengestelde zaken	463
E. Aantasting van de structuur van de zaak	464
F. De radicale stroming: afschaffen of herformuleren van het gebrekvereiste.	466
G. Poging tot synthese.	467
1. Een abnormaal kenmerk van de zaak.	467
2. De oorsprong van het gebrek is irrelevant.	468
3. De aard van het gebrek is irrelevant: zichtbaar of verborgen, intrinsiek of niet.	469
4. De duurtijd van het gebrek is irrelevant: zowel een permanent als een voorbijgaand gebrek.	471
5. De keuze van de zaak is van belang	472
§ 3. Schade aan een derde	475
§ 4. Een causaal verband tussen de gebrekkige zaak en de schade	476
A. Beginselen.	476
B. De vreemde oorzaak.	476

§ 5. De aangesprokene is bewaarder van de zaak.	479
A. Het begrip bewaring.	479
1. Het gebruik, het genot of het behouden.	479
2. De mogelijkheid of de macht tot leiding, toezicht en controle.	480
3. Aanwending van de zaak voor eigen rekening.	481
B. Gezamenlijke bewaring.	481
C. Bewaring en koopovereenkomst.	482
D. Bewaring en dienstverleningcontracten (aanneming, vervoer). ...	482
E. Bewaring en huurovereenkomst.	483
1. De beperktheid van het gebruik.	483
2. De aanwezigheid van de verhuurder.	484
3. Controle en onderhoud.	484
F. Bewaring, bruiklening en diefstal.	485
G. Bewaring en bewaargeving.	487
H. Bewaring en aanstelling.	488
I. Bewaring, minderjarigen en geesteszieken.	492
Afdeling 2. De grondslag van de aansprakelijkheid voor zaken.	496

HOOFDSTUK II

PRODUCTENAANSPRAKELIJKHEID: DE WET VAN

25 FEBRUARI 1991.	497
------------------------	-----

Inleiding.	497
Afdeling 1. De aard van de aansprakelijkheid.	498
Afdeling 2. De toepassingsvoorwaarden.	500
§ 1. Een product.	501
A. Lichamelijke roerende goederen.	501
1. Roerende goederen.	501
2. Lichamelijke roerende goederen.	503
3. Goederen en dienstverlening.	505
B. Uitgesloten roerende goederen.	506
1. Nucleaire producten.	506
2. Opgeheven uitzondering: de landbouwproducten.	507
§ 2. Een gebrekkig product.	508
A. Het veiligheids criterium.	508
B. Beoordeling van omstandigheden.	511
1. De presentatie van het product.	511
2. Het normaal of redelijkerwijze voorzienbaar gebruik van het product.	514
3. Het tijdstip waarop het product in het verkeer is gebracht. ...	517
4. Andere omstandigheden.	518

§ 3. De schade	518
A. De persoonsschade	518
B. De zaakschade	519
C. De Wet Productenaansprakelijkheid en sociale zekerheids- regelingen	523
§ 4. Het causaal verband	524
A. Principe	524
B. Verschillende aansprakelijke producenten	525
C. Gebrekkig product en fout van een derde	525
D. Gebrekkig product en eigen fout van de benadeelde	526
§ 5. De producent	527
A. De “werkelijke” producent	528
B. De schijnbare producent	529
C. De EG-invoerder	531
D. De leverancier	533
1. Productie in lidstaat en producent onbekend	533
2. Invoer van buiten EG en invoerder onbekend	535
Afdeling 3. Mogelijke verweermiddelen van de producent	535
§ 1. De producent heeft het product niet in het verkeer gebracht	536
A. Principe	536
B. Verschillende stromingen	536
C. Toepassingen	539
§ 2. Geen gebrek bij de invoering in het handelsverkeer	541
§ 3. Afwezigheid van economisch doel en beroepsuitoefening	543
§ 4. Overeenstemming met dwingende overheidsvoorschriften	544
§ 5. Het ontwikkelingsrisico	545
§ 6. De onderdelenexceptie	547
Afdeling 4. Contractuele aansprakelijkheidsregelingen	548
Afdeling 5. Verjarings- en vervaltermijn	549
§ 1. De verjaringstermijn	549
§ 2. De vervaltermijn	550

HOOFDSTUK III

DE AANSPRAKELIJKHEID VOOR SCHADE VEROORZAAKT

DOOR DIEREN (ART. 1385 B.W.)	553
------------------------------------	-----

Afdeling 1. Aansprakelijkheidsvoorwaarden	553
---	-----

§ 1. Een dier	554
A. Algemene principes	554
B. Wilde dieren en wildschade	555

C.	Microben	559
D.	Een actieve rol of een autonome daad van het dier?	560
§ 2.	Schade aan een derde	561
§ 3.	Het causaal verband tussen het gedrag van het dier en de schade.	563
A.	Beginselen.....	563
B.	De vreemde oorzaak.....	565
1.	De vreemde oorzaak en de volledige bevrijding van de bewaarder van het dier	565
a.	Principes	565
b.	Het slepende-twijgarrest.....	566
c.	Juridische grondslag van de slepende-twijgrechtspraak ..	566
d.	Toepassingsvoorwaarden: fout van benadeelde én normaal gedrag dier.....	571
e.	Fout van derde	574
f.	Overmacht.....	575
2.	De vreemde oorzaak en de gedeeltelijke bevrijding van de bewaarder van het dier	575
§ 4.	De eigenaar of bewaarder van het dier.....	578
A.	Algemene principes	578
B.	Gezamenlijke bewaring	581
C.	Het begrip bewaring en het zich ontfermen over een dier	581
D.	Het begrip bewaring en professionele dierenverzorgers.....	583
E.	Het begrip bewaring en de verhuur, bruikleen, vervoer en verkoop van het dier.....	586
F.	Het begrip bewaring en aanstelling.....	588
G.	Het begrip bewaring en minderjarigen/leerlingen	594
H.	Het begrip bewaring en geesteszieken.....	595
I.	Ontsnapte en verdwaalde dieren.....	597
Afdeling 2.	De grondslag van de aansprakelijkheid voor dieren	598

HOOFDSTUK IV

AANSPRAKELIJKHEID VOOR GEBOUWEN (ART. 1386 B.W.)

Afdeling 1.	De toepassingsvoorwaarden van art. 1386 B.W.....	601
§ 1.	Een gebouw.....	601
§ 2.	Instorting	604
§ 3.	Een verzuim van onderhoud of een gebrek in de bouw.....	607
A.	Begrippen.....	607
B.	De bewijslast	608
§ 4.	Schade aan een derde	610
§ 5.	De aangesprokene is de eigenaar van het gebouw	610

A. De hoedanigheid van eigenaar	610
B. Mede-eigendom	612
C. Een gebouw in oprichting	613
D. Een derde als bewaarder van het onroerend goed	614
Afdeling 2. De juridische grondslag	616
Afdeling 3. De vreemde oorzaak	618
§ 1. Overmacht	619
§ 2. Fout van het slachtoffer	620
§ 3 Fout van een derde	624
Afdeling 4. De noodzaak van art. 1386 B.W.?	626

DEEL V

SCHADE EN SCHADELOOSSTELLING

HOOFDSTUK I

HET SCHADEBEGRIIP 633

Afdeling 1. Definitie	633
Afdeling 2. De ontvankelijkheidsvoorwaarden	634
§ 1. Krenking en verlies van recht	634
§ 2. Krenking van een rechtmatig belang	635
Afdeling 3. De gegrondheidsvoorwaarden	638
§ 1. Zekere schade	638
A. De schade moet vaststaan	638
1. Principes	638
2. De ‘zekerheid’ van de morele schade van geesteszieke en zeer jonge slachtoffers	639
B. De verlies van een kans-leer	641
1. Draagwijdte en toepassingsvoorwaarden	641
2. Het zwavelzuur arrest en de naweeën ervan	644
3. Bevestiging van de verlies van een kans-leer	647
§ 2. Persoonlijke schade	649
A. Krenking van een eigen of persoonlijk belang	649
1. Natuurlijke personen	649
2. Ongeboren kinderen	651
3. Rechtspersonen	652
B. De rechtsopvolgers	653
1. Principes	653
2. Het cassatie arrest van 19 december 1962	654
C. De invloed van het huwelijksvermogensrecht	656
D. Uitzonderingen op het vereiste van persoonlijke schade	657

Afdeling 4. Soorten schade	658
§ 1. Personen- en zaakschade	658
§ 2. Morele en materiële schade	659
§ 3. Verleden en toekomstige schade	659
§ 4. Rechtstreekse schade en schade door weerkaatsing	660
§ 5. Buitengewone schade	660

HOOFDSTUK II

ALGEMENE REGELS M.B.T. DE SCHADELOOSSTELLING. 663

Afdeling 1. Het beoordelingstijdstip voor de begroting van de schade.	663
Afdeling 2. De omvang van de schadevergoeding	665
§ 1. De regel van de integrale schadevergoeding	665
§ 2. Intresten	666
A. De compensatoire intresten	666
B. Verwijlintresten	670
§ 3. Muntontwaarding	670
§ 4. Voorbeschiktheid van het slachtoffer	671
§ 5. De schadebeperkingsplicht	674
A. De toepassing van art. 1382 B.W.	674
B. De kostprijs van de schadebeperkende maatregelen	678
C. De sanctie bij de niet-naleving van de schadebeperkingsplicht ...	679
§ 6. Voordeelstoerekening	680
A. Probleemstelling	680
B. Voordelen door het optreden van het slachtoffer of een derde	681
C. Voordelen ten gevolge van de onrechtmatige daad en schade- loosstelling	685
D. Uitkeringen naar aanleiding van een schadegeval	686
E. Toerekening van het financiële voordeel van de schade- verwekker?	688
§ 7. Uitzonderingen op de regel van de integrale schadevergoeding	689
Afdeling 3. Nood aan een abstracte schadebegroting?	690
§ 1. Afbakening van de concrete en abstracte schadebegroting	690
§ 2. De abstracte schadebegroting van zaakschade	691
§ 3. De abstracte schadebegroting in geval van lichamelijke schade	693

HOOFDSTUK III

DE SCHADEPOSTEN EN HUN VERGOEDING. 699

Afdeling 1. Personenschade	699
§ 1. Begripsafbakening	699

§ 2.	De tijdelijke arbeidsongeschiktheid	701
A.	Materiële schade	701
1.	Inkomensverlies	701
2.	Meerinspanningen	703
3.	Hulp van derden	704
4.	Huishoudelijke arbeid	705
B.	Morele schade	707
§ 3.	Blijvende arbeidsongeschiktheid	709
A.	Vergoedingswijzen	709
1.	Kapitalisatie	710
a.	Basisprincipes	710
b.	Parameters	712
2.	Geïndexeerde rente	717
3.	Vergoeding per punt	719
B.	Materiële schade	720
1.	Inkomensverlies	720
2.	Huishoudelijke schade	720
3.	Hulp van derden	721
4.	Postprofessionele schade	722
C.	Morele schade	722
1.	Morele schade <i>sensu stricto</i>	722
2.	Seksuele schade	724
3.	Esthetische schade	726
4.	Genoegenschade	728
5.	Genegenheidsschade	729
§ 4.	Overlijden	731
A.	Materiële schade	731
1.	Begrafeniskosten	731
2.	Economische schade bij overlijden	735
a.	De aanspraakgerechtigden	735
b.	De begroting van de schade	737
B.	Morele schade	740
1.	Van de nabestaanden	740
2.	Schade <i>ex haerede</i>	743
§ 5.	Andere kosten	745
A.	Kosten van geneeskundige verzorging	745
B.	Administratiekosten	745
C.	Kledijkosten	746
D.	Verplaatsingskosten	746
E.	Aanpassing van de woning	746

Afdeling 2. Zaakschade	747
§ 1. Definiëring	747
§ 2. De regel van het objectief en volledig schadeherstel	747
A. Principe	747
B. Aftrek wegens slijtage of ouderdom	749
C. Ook morele schadevergoeding	749
§ 3. De vaststelling en het bewijs van de schade	750
§ 4. Voertuigschade	752
A. Totaal verlies van de zaak	752
B. Geen totaal verlies: herstel van het voertuig en gebruiksderving ..	753
C. Gebruiksderving van het voertuig	753
D. De Belasting op de Inverkeerstelling als bestanddeel van de schade	755
E. De btw als bestanddeel van de schade	756
F. Andere kosten	759

DEEL VI

HET CAUSAAL VERBAND

HOOFDSTUK I

ALGEMENE INLEIDING. 763

Afdeling 1. Probleemstelling	763
Afdeling 2. Enkele causaliteitstheorieën	764
§ 1. De equivalentietheorie	765
§ 2. De adequatietheorie	767
§ 3. De theorie van de efficiënte oorzaak	768
§ 4. De theorie van de rechtstreekse en onmiddellijke gevolgen	770
§ 5. De theorie van de toerekening naar redelijkheid	772

HOOFDSTUK II

DE EQUIVALENTIELEER. 775

Afdeling 1. Principe	775
Afdeling 2. Controle door het Hof van Cassatie	776
Afdeling 3. De theorie van het rechtmatig alternatief	778
Afdeling 4. Het CSQN-verband tussen de concrete fout en de concrete schade	780
§ 1. Het causaal verband tussen de fout en de schade, niet tussen de fouten onderling	780

§ 2. Het causaal verband tussen elke fout en de schade	781
§ 3. Het causaal verband tussen de concrete fout en de schade.....	782
§ 4. Het causaal verband tussen de fout en de concrete schade.....	784
A. De andere oorzaak is denkbeeldig	785
B. De andere oorzaak is aanwezig: de hypothetische causaliteit of reserveoorzaak.	786
Afdeling 5. Rechtstreekse en onrechtstreekse oorzaken	791
Afdeling 6. Aanleiding en oorzaak	795

HOOFDSTUK III

HET BEWIJS VAN HET CAUSAAL VERBAND..... 801

Afdeling 1. De bewijslast en de gerechtelijke zekerheid	801
§ 1. Bewijslast en bewijsrisico	801
§ 2. Causaliteitsvermoedens	801
§ 3. De gerechtelijke zekerheid	803
§ 4. De redenering via de gewone gang van zaken.....	803
§ 5. De redenering via inductie.....	804
§ 6. De redenering via exclusie	805
Afdeling 2. De gerechtelijke zekerheid en de oorzakelijkheid van een nalaten	806
§ 1. Probleemstelling	806
§ 2. De oorzakelijkheid van gebrekkige informatie.....	807
Afdeling 3. De niet-geïdentificeerde schadeverwekker binnen een groep ..	811
§ 1. Probleemstelling	811
§ 2. Aansprakelijkheid van (of vergoeding door) een derde voor schade veroorzaakt door een niet-geïdentificeerde schadeverwekker	812
§ 3. Een organisatiefout	814
§ 4. De collectieve fout	815
Afdeling 4. De alternatieve veroorzaking.....	817

HOOFDSTUK IV

PLURALITEIT VAN OORZAKEN

Afdeling 1. De fout van het slachtoffer	821
§ 1. De bestanddelen van de fout van het slachtoffer.....	821
§ 2. De juridische grondslag van het principe van de aansprakelijk- heidsverdeling.....	825
§ 3. De aansprakelijkheidsverdeling als afzonderlijke fase in het aansprakelijkheidsproces	827
§ 4. Verdelingscriterium.....	828

A.	Wie bepaalt de verdeelsleutel?	828
B.	Het verdelingscriterium volgens het Hof van Cassatie	829
C.	Inhoudelijke toetsing van de verdeelsleutels.	830
1.	De verdeling in gelijke delen	830
2.	Het criterium van de zwaarte van de fout	831
3.	Het causale criterium	833
Afdeling 2.	De fout van een derde	835
§ 1.	De regel van de <i>in solidum</i> aansprakelijkheid	835
A.	Principes	835
B.	Toepassingsgevallen	836
1.	Contactsleutelgevallen	836
2.	Andere toepassingen	838
§ 2.	Hoofdelijke aansprakelijkheid	839
§ 3.	Regresvordering tegen de medeaansprakelijke(n)	839
Afdeling 3.	Overmacht	841
§ 1.	Draagwijdte	841
§ 2.	De toepassingsvoorwaarden	843
A.	Onvoorzienbare gebeurtenis	843
B.	Onweerstaanbare gebeurtenis	846
C.	Geen toerekening aan de dader	847
Afdeling 4.	De doorbreking van het causaal verband door een wettelijke of contractuele plicht.	848
§ 1.	Probleemstelling	848
§ 2.	Het Walter Kay-arrest	848
§ 3.	Het loondoorbetalingsarrest	850
§ 4.	Het schrootafvalarrest of het subsidiariteitscriterium	851
§ 5.	Opnieuw loondoorbetalingsarresten	852
A.	Draagwijdte	852
B.	Loondoorbetaling van werkgever/overheid	854
C.	Orde- en veiligheidshandhavingskosten	857
D.	Uitkeringen door verzekeraars	860
Afdeling 5.	Vrijwillige prestaties	863

HOOFDSTUK V

UITZONDERINGEN EN TEMPERINGEN OP DE EQUIVALENTIELEER

865

Afdeling 1. Het rechtstreeks causaal verband

865

Afdeling 2. Wettelijke uitzonderingen in geval van sommige eigen
fouten van de benadeelde

867

Afdeling 3. Jurisprudentiële uitzonderingen bij sommige eigen fouten van de benadeelde	868
Afdeling 4. Een tussenkomende foutief veroorzaakte onregelmatige toestand die voorzienbaar is.	870
Afdeling 5. Betrokkenheid en art. 29bis WAM	871
Afdeling 6. Gelijktijdig werkende oorzaken.	873
Afdeling 7. Kort besluit	873

DEEL VII

BUITENCONTRACTUELE AANSPRAKELIJKHEIDSREGELINGEN

HOOFDSTUK I

BEGRIIP EN SOORTEN AANSPRAKELIJKHEIDSREGELINGEN	877
---	-----

HOOFDSTUK II

TOEPASSINGSGBIED BUITENCONTRACTUELE REGELINGEN	879
---	-----

HOOFDSTUK III

GELDIGHEIDSVOORWAARDEN	883
------------------------------	-----

Afdeling 1. De kennisneming en de toestemming	883
§ 1. De effectieve of mogelijke kennisneming.	883
§ 2. Stilzwijgende of uitdrukkelijke aanvaarding.	885
§ 3. Kennis en aanvaarding van reglementen van publiekrechtelijke rechtspersonen	887
§ 4. Exoneratiebedingen op borden en panelen	889
§ 5. Waarschuwingen en instructies	891
§ 6. Interpretatie	892
Afdeling 2. De geoorloofdheid	893
§ 1. Aansprakelijkheidsbeperkingen	893
A. Principiële geoorloofdheid.	893
B. Verbod op exoneratie	898
1. Wettelijk exoneratieverbod	898
2. Verbod op exoneratie voor persoonlijk opzet	900
3. Bedingen die de verbintenis tenietdoen.	902
4. Andere nietigheidsgronden	908
a. Rechtsmisbruik (en monopolisten)	908
b. Vertrouwensrelatie en vrij beroep	909
§ 2. Aansprakelijkheidsuitbreidingen	911

§ 3. Bedingen die de inhoud van de verbintenis zelf bepalen	913
§ 4. Vrijwaringsbedingen.....	915

HOOFDSTUK IV

DERDENWERKING VAN EXONERATIE- EN VRIJWARINGS- BEDINGEN	919
---	------------

TREFWOORDENREGISTER	925
----------------------------------	------------